

Schaamte en schroom bij het praten over kindermishandeling

Herman Baartman

(lezing op symposium ter gelegenheid 50 jaar VKM - 13 november 2020)

In het najaar van 1978 was ik op een congres over kindermishandeling in Londen. Ik wist van het onderwerp zo goed als niets en wilde er wel eens wat over horen. Van het congres zelf herinner ik me niets, maar zoveel te meer van een bijzondere ervaring daar. Ik was aangeschoven bij een workshopachtige lezing van een maatschappelijk werker uit de VS. Hij begon als volgt: ‘Hello every one. I am an abused child myself’. Ik was geschokt. Dit had ik nog nooit iemand horen zeggen. Kindermishandeling was voor mij alleen nog maar iets gruwzaams, ik was niet veel verder dan de vraag: “Hoe bestaat het?!”. De VKM liet destijds posters drukken met daarop een sip kijkend meisje met een arm in een mitella en met de tekst: Kindermishandeling bestáát. Hoe lang nog? Maar dit was een heel directe, voor mij nieuwe confrontatie, met iets wat op zijn minst ongemak opriep bij mij. Ik hoefde weliswaar niets met hem, en hij hoefde niets van mij, maar toch. Kindermishandeling kreeg ineens een gezicht, het zijne, al was er niets aan te zien. Het is er, het bestaat dus, maar je ziet het niet, je hebt er geen weet van. Hier stond iemand die erover mee kon praten. En dat deed hij, zonder blikken of blozen. Je moet maar durven, dacht ik. Mijn, uiteraard stilgehouden, reactie was: dat zeg je toch niet, zoiets, en dan nog wel en plein public. Mij beving een zekere gêne, alsof ik zelf de schaamte voelde die hem geen parten leek te spelen. Immers, wie zegt dat hij een mishandeld kind was – of is - zegt ook dat hij als kind verworpen was – of wordt - en wie verworpen wordt lijkt dus verwerpelijk, om te beginnen in eigen ogen. En het is beschamend, zo voelt het althans, te moeten zeggen dat je een verworpen kind bent. Dus je zegt het met de grootst mogelijke schroom, als je het al zegt. En je aanhoort het ook met grote schroom. Mij overkwam dat voor het eerst toen in Londen, lang geleden, in een vrijblijvende setting. Zoals ik zei, ik hoefde niets met hem, hij hoefde niets van mij. Vaak is de setting minder vrijblijvend, je moet dan wel iets met de ander. En dan kunnen schaamte en schroom danig in de weg zitten, over en weer.

Dat geldt voor ouders, dat geldt voor kinderen, dat geldt voor omstanders en het geldt ook voor professionals. Voor die laatste op den duur misschien iets minder, maar vanzelfsprekend wordt dat praten nooit.

Vooreerst is er de schaamte van ouders die zich te kijk voelen staan als ouders die niet deugen, hoezeer die schaamte ook schuil kan gaan achter ontkenning. Al lijken ze soms schaamteloos, zou dat misschien kunnen zijn om hun gezicht te redden? Is er immers grotere schaamte denkbaar dan te falen als ouder? En dan is er de bijna natuurlijke neiging om de ander, die ouder in dit geval, in zijn schaamte te ontzien, en je ogen te sluiten of je om te draaien. Wegkijken, wordt dat dan genoemd, maar het is meer dan wegkijken, het is ook het afwenden van de blik uit beschroomdheid om iemand aan te zien die zich te kijk voelt staan. Het is voor beiden, ouder en professional, op zijn zachtst gezegd een ongemakkelijke situatie. Schaamte en schroom kunnen maken dat ouder en professional er over en weer het zwijgen toe doen.

Toch is er iets wat helpen kan om die schaamte en die schroom te overwinnen. Dat is de onderkenning bij de professional, dat het verre van vanzelfsprekend is dat het ook lukt de ouder te zijn die je wilt zijn. En dat het dus schaamvol en pijnlijk kan zijn als dat niet lukt, hoe verborgen dat zeer en die schaamte ook kunnen zijn. Vanuit dat besef kun je naast een ouder gaan staan. En wie naast iemand gaat staan in plaats van tegenover hem verandert zijn

blikrichting. Hij kan ontzien zonder weg te kijken en een ouder zal zich minder te kijk voelen staan.

Kindermishandeling, hoe bestaat het? Ik ben me na verloop van tijd ook een andere vraag gaan stellen. Hoe bestaat het dat ouders, al is het met vallen en opstaan, dag in dag uit en jaren achtereenvolgend zich inspannen voor het wel en wee van hun kinderen, en ten koste van wat allemaal? Hoe bestaat het? Geen wonder dat dat ook misgaat soms. Als wij als samenleving, als we in de politiek, in het onderwijs, in de jeugdzorg meer zouden beseffen wat ouderschap vergt, als we het minder vanzelfsprekend zouden vinden dat ouders het wel redden, dan zou het voor ouders iets minder beschamend zijn te moeten zeggen dat ze het niet redden. En dan zou voor anderen, bijvoorbeeld een buurman, de schroom minder groot hoeven te zijn om aan zijn buurvrouw kenbaar te maken dat hij bang is dat het misgaat bij haar thuis.

En dan is er de schaamte van een kind, verwaarloosd, mishandeld, misbruikt of soms van alles wat. Zo'n kind, dat aan zorg, waardering en respect ernstig en langdurig te kort komt groeit op met het gevoel zelf te kort te schieten. Dat je, zo voelt dat als kind, te kort komt is niet omdat je ouders te kort schieten, maar omdat je zelf te kort schiet. De hand die koestert is ook de hand die bezeert en andersom. Ook zulke ouders zijn niet alleen maar slecht. In de woorden van Judith Herman: 'Om vertrouwen in de ouders te kunnen blijven stellen moet het kind zijn eerste en meest voor de hand liggende conclusie, namelijk dat er iets vreselijk mis met hen is, verwerpen. Het zal zijn uiterste best doen om een verklaring te verzinnen die zijn ouders van alle blaam en verantwoordelijkheid zuivert'. Inderdaad, niet met hen is iets mis, maar met je zelf. Schaam je!

Zoals ik zei, een verworpen kind gaat zichzelf als verwerpelijk ervaren. De schaamte die dat oproept maakt dat het zich hult in zwijgen. En schaamte en schuld liggen dicht bij elkaar. Schaamte remt de durf om te spreken, schuld ontnemt je het recht van spreken. Als het meezit ontwikkelt een kind al op prille leeftijd een gevoel van autonomie, een besef van 'ik kan het aan, want ik mag er wezen, ik mag er zijn'. Maar gaat dat mis, dan overheerst de schaamte: 'ik doe er niet toe. Ik ben niet in tel'.

En dan is er ook nog de angst van het kind voor wat ervan komt als het gaat praten, juist van een kind dat jarenlang niets te vertellen had. Wat doen ze met jouw informatie? Heb ik daar nog wat over te zeggen?

Wil een kind over deze drempels van schaamte, schuld, schroom en angst heen kunnen komen, dan zal het zich veilig moeten voelen en vertrouwen moeten hebben in de ander. Het allerbelangrijkste daartoe is de ervaring dat de ander luistert, juist omdat je je nooit gehoord hebt gevoeld, en dat je regie mag houden, juist omdat je nooit iets te zeggen had. Peter Adriaenssens, de bekende Vlaamse vertrouwensarts, zegt daarover: 'Ik begin gesprekken vaak met de deur open. Dan zeg ik: "Jij bent de baas, doe de deur maar dicht wanneer je wilt." En, zegt hij, 'om een kind te laten inzien dat hij onschuldig is, moet hij zich eerst veilig voelen tijdens de gesprekken'. Af durven wachten, de tijd nemen, rust brengen, dat kan een kind over de drempel helpen.

Maar eenvoudig is dat niet. Wie met een kind praat gaat een commitment aan, zonder te weten waar dat toe leidt. De vanzelfsprekende schroom die dat op voorhand oproept kan maken dat men niets doet, echt wegstijgt, zelfs niet vraagt: hoe gaat het met je, want stel je voor... misschien zegt het wel: I am an abused child my self (in gewoon Nederlands natuurlijk), en wat moet je dan?

Maar is die schroom eenmaal overwonnen, dan is er de schroom om vertrouwen te geven, om de tijd te nemen, en om het kind de baas te laten zijn, want dat brengt risico's met

zich mee. En die schroom is extra groot als je werkzaam bent in de Jeugdzorg. Managers, bestuurders, in feite heel de samenleving staat achter de deur mee te luisteren. En dus is er de angst om te kijk te staan als het fout gaat, angst voor schaamte dus, en de angst voor een samenleving die dan weer schande spreekt van de Jeugdzorg. Dat kan maken dat men op safe speelt en schroomvallig de regels volgt. Maar doen wat verantwoord is, is niet per se hetzelfde als doen wat goed is.

Schaamte en schroom. Al vijftig jaar lang heeft de VKM zich onbeschroomd en met veel commitment ingespannen om ouders, kinderen, omstanders en professionals over die drempels heen te helpen. We gaan het er ongetwijfeld over hebben vanmiddag.